

Ю. В. Борецькандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології
Академія Державної пенітенціарної служби**У. В. Настояща**старший викладач кафедри психології
Академія Державної пенітенціарної служби

ДЕТЕРМІНАНТИ СТАНУ ГАРМОНІЙНОСТІ

У статті емпірично проаналізовано феномен гармонійності особистості у зв'язку з її індивідуально-типологічними властивостями у студентів-магістрів. Розкрито основний зміст поняття «гармонії». Визначено, що розглядаючи гармонію широко використовують різні поняття: загальнонаукові (рівновага, цілісність, інтегрованість), природничі (адаптація, здоров'я), гуманітарні (благополуччя, соціальна зрілість, особистісна зрілість, душевна рівновага). Розглянуто типології провідних індивідуально-особистісних тенденцій як детермінантів стану гармонійності.

Ключові слова: гармонія, гармонійність, сензитивність, емотивність, ригідність, екстраверсія, інактивованість.

Постановка проблеми. Стаття присвячена вивченню гармонійності особистості у зв'язку з її індивідуально-типологічними властивостями. У наш час психологами мало досліджується гармонійність особистості, а її зв'язок з індивідуально-типологічними властивостями не досліджується взагалі. Не зважаючи на це тема має наукову значущість. Вивчаючи гармонійність особистості, доцільно було б розглядати її в залежності з індивідуально-особистісними властивостями, позаяк вони здебільшого можуть впливати на формування гармонійності.

Аналіз останніх джерел та публікацій. Ще з давніх часів багато вчених цікавилися поняттям гармонія та гармонійність. Кожен із них у цьому понятті вбачав своє розуміння. Сюди можна віднести і вчення філософів щодо гармонійності людини (Гомер, Філолай, Геракліт, Платон, Гегель та інші), уявлення сучасних дослідників про психологічну сутність поняття «гармонія» (О.І Мотков, Л.В. Куликов), уявлення про індивідуально-типологічні властивості особистості (Л.М. Собчик).

Мета статті. Головною метою статті є представлення результатів емпіричного дослідження вивчення гармонійності особистості студентів-магістрів у взаємозалежності з індивідуально-особистісними властивостями.

Виклад основного матеріалу. Ключовим поняттям статті виступає гармонія. Тому аналіз проблеми, що вивчається, розпочнемо із вищевказаного феномену.

Гармонія, гармонійність (від грец. αρμονία – злагодженість, зв'язок, стрункність) – внутрішня і зовнішня упорядкованість, узгодженість, цілісність явищ і процесів [1, с. 1007]. У психології – поєднання індивідуальних чи особистісних позитивних рис.

Гармонія виробляється у процесі виховання особи й участі її в життєдіяльності певного колективу.

Естетичне значення цього поняття не виділяється із життєво-практичної або моральної сфер в епохи, коли мистецтво ще не відокремилось від інших сфер суспільного життя. Та вже в епоху грецької класики виник цілий ряд вчень про гармонію, які вплинули на подальший розвиток естетики і формування системи понять, що відбивали специфіку естетичної практики. Особливе місце тут належить вченню піфагорійців. Вони наголошували на гармонійній будові світу, включаючи природу і людину, взагалі весь космос. Про це свідчать численні фрагменти, які лишилися від вчення піфагорійців. Наприклад, Філолай [2, с. 399] вважав, що гармонія є внутрішнім зв'язком речей і явищ у природі, без якого космос не зміг би існувати.

Вивчаючи гармонійність особистості студентів-магістрів доцільно було б розглядати її в залежності з індивідуально-особистісними властивостями. Здебільшого вони можуть впливати на формування гармонійності. Л.М. Собчик [3, с. 96] виділяє типологію індивідуально-особистісних властивостей на базі теорії провідних тенденцій.

Провідна тенденція являє собою стійку, стрижневу якість особистості, яка залежить від типу вищої нервової діяльності, конституційно заданих властивостей нервової системи і визначає індивідуальні властивості адаптаційних механізмів, стиль мислення. Стійка провідна індивідуально-особистісна тенденція (тенденції) впливає на формування вищих рівнів орієнтації особистості – соціальної спрямованості, ієрархії цінностей, свідомої мотивації, моральних цінностей. Інтегративним центром цього конструкта є самосвідомість, яка включає в себе усвідомлене «Я» в контексті соці-

альних відносин. Відповідно до цього методологічного підходу індивідуально-особистісна типологія базується на протиставленні контрастних властивостей, які є ортогональними: інтроверсія – екстраверсія, тривожність – агресивність, лабільність – ригідність, сензитивність – спонтанність. Ці властивості співвідносяться з параметрами нервової системи: активованість – інактивованість, лабільність – інертність, динамічність збудження – динамічність гальмування, сила – слабкість.

«Провідна тенденція» – це дефініція, яка включає в себе і умови формування певних особистісних властивостей, і саму властивість та predisпозицію до того стану, який може розвинути під впливом середовищних дій і стати продовженням властивості. Наприклад, підвищена тривожність як конституціональна властивість веде до формування підвищеного рівня тривожності як індивідуально-особистісної риси і легко переростає в стан тривоги у рамках невротичної реакції або неврозу. Правильно підібрані корекційні заходи або психотерапія можуть сприяти посиленню контролю над тривожністю, успішному опануванню ситуації.

Л.М. Собчик [3, с. 96] виділяє такі індивідуально-особистісні властивості: емоції, тривожність, агресивність, сензитивність, спонтанність, інтроверсія, екстраверсія, емотивність та ригідність.

Емоція (з лат. *emovere* – хвилювати, збуджувати) – це форма психічного відображення оточуючого світу у вигляді короткочасних переживань людини, що виражають її ставлення до дійсності, реакцію на вплив внутрішніх і зовнішніх подразників, ставлення до своїх дій та дій інших [4, с. 224]. Є рівні емоційних переживань, що пролягають нижче і високо організовані, але первинний рівень емоцій досить примітивний і лежить в основі емоційно-динамічного фундаменту типології індивідуально-особистісних властивостей як переважача характеристика емоційного середовища [5, с. 624].

Тривожність – індивідуальна властивість особистості, риса характеру, що проявляється схильністю до надмірного хвилювання, стану тривоги в ситуаціях, які загрожують неприємностями, невдачами, фрустрацією. Важливо, що мова йде про психологічну загрозу, тобто таку, що має суб'єктивний характер і не проявляється як фізична небезпека [6, с. 265]. Дезаптивні форми прояву тривожності – реакції надлишкової тривоги, паніка [5, с. 624].

Агресивність – риса особистості (характеру), яка полягає у схильності людини до агресивної поведінки [6, с. 265]. Якщо ця якість надлишкова і не урівноважена, то реакції такої людини виявляються в агресії [3, с. 96].

Сензитивність – міра чутливості до явищ дійсності, що стосується особистості. Незадоволення потреб, конфлікти, соціальні події в одних

людей викликають яскраві реакції, страждання, а інші ставляться до них спокійно, байдуже [7, с. 240]. Відомий радянський психолог Б. Ананьєв [8, с. 19–39] вважав, що сензитивність пов'язана з орієнтувальною рефлексорною діяльністю і входить до структури темпераменту. Вважається, що існують не лише окремі різновиди чутливості як потенційні властивості окремих аналізаторів, а й загальний для певної людини спосіб чутливості, що є властивістю сенсорної організації людини загалом. Сензитивність, на думку Б. Ананьєва, це порівняно стійка особливість особистості, у якій виражається тип нервової системи людини і яка відіграє свою роль у здібностях людини до різних видів діяльності [8, с. 19–39].

Спонтанність (лат. *мимовільний*) – мимовільність; характеристика процесів, викликаних не зовнішніми впливами, а внутрішніми причинами; самодіяльність, здатність активно діяти під впливом внутрішніх стимулів [9, с. 323].

Інтроверсія є типологічною властивістю, яка виявляється зовнішньою пасивністю при високій інтрапсихічній активності і відображає прагнення індивіда до відходу в себе, в світ свого «Я», який суб'єктивно сприймається як значущий у порівнянні з навколишньою реальністю [3, с. 96]. Крайні ступені інтроверсії характерні для аутизму. До комплексу рис інтроверта включають також прагнення до точності, педантичності, планування своїх дій, нерішучість, обережність, відповідальність [10, с. 464].

Екстраверсія – це властивість особистості, що виявляється у її спрямованості на оточуючих людей, події. Вона виражається у високому рівні товариськості, живому емоційному реагуванні на зовнішні явища. Екстраверт не схильний аналізувати свій внутрішній світ. Він орієнтований в зовні, товариський, легко вступає в контакт, ініціативний [6, с. 265].

Емотивність – підвищена чутливість, при якій емоційні реакції настають швидко, досягають великої сили і нерідко виявляються надмірно тривалими [6, с. 265]. Емотивні люди не лише схильні до впливу середовища, але і самі надають сильну дію на емоційний стан тих, хто їх оточує.

Ригідність (з лат. *rigidus* – жорсткий, твердий) – складність або нездатність перебудовуватися при виконанні завдань, якщо цього потребують обставини. У пізнавальній діяльності ригідність виявляється у повільній зміні уявлень при зміні умов життя, діяльності; в емоційному житті – у заклякості, млявості, нерухливості почуттів; у поведінці – у негнучкості, інертності мотивів поведінки та морально-етичних вчинків при цілковитій очевидності їх недоцільності [7, с. 240].

Проаналізувавши типологію індивідуально-особистісних властивостей можна стверджувати, що формування уявлення про гармонію та гармоній-

ність серед студентів-магістрів залежить від наведених вище властивостей. Чим помірніше виражена та або інша властивість, тим стійкіша структура індивідуально-особистісних властивостей.

Емпіричне дослідження було проведено за участю студентів-магістрів Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка психолого-педагогічного факультету за допомогою методики «Індивідуально-типологічний опитувальник» для дорослих (Л.М. Собчик). Загальна кількість респондентів – 40 студентів. Вік учасників 21–24 роки.

Опитувальник відрізняється невеликою кількістю (всього 91) і простотою включених у нього тверджень, що не викликають настороженості з боку респондентів, а також наявністю шкал достовірності («брехня» і «агравация»), які дозволяють судити про те, наскільки мотиваційні спотворення можуть вплинути на результати тестування.

Учасники дослідження, прочитавши кожне із тверджень, повинні були закреслити «так», якщо згодні з ним, і «ні», якщо не згодні. Час виконання тесту – 30 хвилин.

Індивідуально-типологічний опитувальник ІТО (Л.М. Собчик) містить вісім однойменних шкал (1 – екстраверсія; 2 – спонтанність; 3 – агресивність; 4 – ригідність; 5 – інтроверсія; 6 – сензитивність; 7 – тривожність; 8 – емотивність). Інтерпретація знаходиться в прямій залежності від кількості значимих відповідей по 8 шкалам (виключаючи шкали «брехня» і «агравация»).

Результати по шкалі «брехня» склали 2 бали, що свідчить про достовірність результатів, відкритість респондентів і відсутність у них тенденції до показу себе у кращому вигляді, ніж вони є насправді.

По шкалі «агравация» 1 бал. Це характеризує відсутність у студентів-магістрів прагнення підкреслити наявні проблеми і складність власного характеру.

Результати середніх значень у балах по методиці Л.М. Собчик представлені у таблиці 1.

Таблиця 1

Середні значення індивідуально-типологічних властивостей студентів-магістрів (у балах)

№	Шкали	Бали	Ступінь вираженості
1	Екстраверсія	7	високий
2	Спонтанність	5	високий
3	Агресивність	5	високий
4	Ригідність	5	високий
5	Інтроверсія	4	норма
6	Тривожність	5	високий
7	Сензитивність	6	високий
8	Емотивність	6	високий

Як бачимо з таблиці 1, шкала «екстраверсія» має показник 7 балів. Цей показник свідчить про

звернення у світ реально існуючих об'єктів і цінностей, відвертість, прагнення до розширення кола контактів.

По шкалі «спонтанність» показник сягає 5 балів, що свідчить про прояв у студентів-магістрів тенденції до лідерства, але в них зустрічається непродуманість у висловах і вчинках.

По шкалі «агресивність» також як і по шкалі «спонтанність» показник має вираз 5 балів. Це свідчить про відсутність зі сторони студентів агресивних висловів та дій, а також їм притаманна активна самореалізація, упертість і рішучість у відстоюванні своїх інтересів.

По шкалі «ригідність» також як і по попереднім двом шкалам було отримано 5 балів. Студентам-магістрам різних напрямків навчання не характерна надмірна конфліктність, але проявляється підвищене прагнення до відстоювання своїх поглядів і принципів, критичність відносно інших думок.

Протилежна шкала «екстраверсія» «інтроверсія» отримала 4 бали. Молоді характерна тенденція до відходу в світ ілюзій, фантазій і суб'єктивних ідеальних цінностей.

По шкалі «тривожність» було отримано 5 балів. Студентам притаманні тривожно-мимі риси характеру, емоційність, сприйнятливості, незахищеність.

Шкала «сензитивність» має показник 6 балів. Студенти-магістри ЧНПУ імені Т.Г. Шевченка орієнтовані на авторитет більш сильної особистості (в багатьох випадках на викладачів). Їм характерні такі риси як вразливість, схильність до рефлексії і песимізм в оцінці перспектив. Вони здатні розрізняти, відчувати і реагувати на зовнішні дії.

Остання шкала «емотивність» також як і попередня шкала отримала 6 балів. Це свідчить про виражену мінливість настрою, мотиваційну нестійкість і сентиментальність.

Гармонійність особистості залежить від її індивідуально-типологічних властивостей, що доводять результати проведеного емпіричного дослідження.

Висновки і пропозиції. Проаналізувавши типологію індивідуально-особистісних властивостей можна стверджувати, що формування уявлення про гармонію та гармонійність залежить від наведених вище властивостей. Чим помірніше виражена та або інша властивість, тим стійкіша структура індивідуально-особистісних властивостей.

Проведений теоретичний аналіз із досліджуваної проблеми показав, що при аналізі гармонії вчені широко використовують різні поняття: загальнонаукові (рівновага, цілісність, інтегрованість), природничі (адаптація, здоров'я), гуманістичні (благополуччя, соціальна зрілість, особистісна зрілість, душевна рівновага). Здебільшого феномен гармонії розкривають через поняття узгодженості й доцільності.

Розуміння гармонічності та дисгармонічності у процесі реалізації особистістю свого життя є значимою проблемою сучасної практичної психології.

Після підрахування середньостатистичних значень по методиці «Індивідуально-типологічний опитувальник» (Л.М. Собчик) можна зробити такі висновки, що студенти психолого-педагогічного факультету по всім шкалам (екстраверсія, спонтанність, агресивність, ригідність, сенситивність, тривожність, емотивність) крім шкали «інтроверсія» мають високий рівень вираженості.

Всі характеристики індивідуально-типологічних особливостей притаманні не тільки студентам-магістрам психолого-педагогічного факультету, а і усім студентам незалежно від напрямку навчання.

Література:

1. Варій М.Й. Загальна психологія : підр. для студентів вищого навчального закладу. 3-є вид., Київ : Центр учбової літератури, 2009. 1007 с.
2. Левчук Л.Т., Кучерюк Д.Ю., Панченко В.І. Естетика: підручник. Київ : Вища школа, 1997. 399 с.
3. Собчик Л.Н. Диагностика индивидуально-типологических и личностных отношений. СПб : 2002. 96 с.
4. Бобченко Н.Р., Бойко В.П., Жолнович І.В., Когутич І.І. Основи загальної та юридичної психології : курс лекцій. навч. посібн. Київ : Алерта ЦУЛ, 2011. 224 с.
5. Собчик Л.М. Психология индивидуальности. СПб. : Изд. «Речь», 2003. 624 с.
6. Немов Р.С. Психология. Словарь-справочник. Москва : ВЛАДОС-ПРЕСС, 2003. Т. 2, 265 с.
7. Максименко С.Д. Загальна психологія : навчальний посібник. 2-е видання, перероблене та доповнене. Київ : «Центр навчальної літератури», 2004. 240 с.
8. Ананьев Б.Г. Мясичев В.Н. О соотношении способностей и одаренности. Проблема способностей. Москва : АПН РСФСР, 1962. С. 19–39.
9. Казютинский В.В., Мамчур Е.А., Сачков Ю.В., Севальников А.Ю. Спонтанность и детерминизм. Москва : Ин-т философии РАН, 2006. 323 с.
10. Айзенк Г.Ю. Структура личности. СПб. : Ювента, 1999. 464 с.

Борец Ю. В., Настоящая У. В. Детерминанты состояния гармоничности

В статье эмпирически проанализированы феномен гармоничности личности в связи с ее индивидуально-типологическими свойствами студентов-магистров. Раскрыто основное содержание понятия «гармонии». Определено, что рассматривая гармонию, широко используют разные понятия: общенаучные (равновесие, целостность, интегрированность), естественные (адаптация, здоровье), гуманитарные (благополучия, социальная зрелость, личностная зрелость, душевное равновесие). Рассмотрены типологии ведущих индивидуально-личностных тенденций как детерминант состояния гармоничности.

Ключевые слова: гармония, гармоничность, сензитивность, эмотивность, ригидность, экстраверсия, инактивированность.

Borets Yu. V., Nastoiashcha U. V. Determination of harmony phenomenon

In the article, the phenomenon of personality's harmony is analyzed empirically in the connection with its individual-typological properties of the students, who take master's degree. The main content of the "harmony" concept is revealed. Determined that considering harmony, widely used the various concepts: general science (equilibrium, integrity), natural sciences (adaptation, health), humanities (well-being, social maturity, personality maturity, mental balance).

Key words: harmony, harmony, sensitivity, emotiveness, rigidity, extroversion, inactivity.